

+++++

Gräns

+++++

+++++

*Ett kåseri av
Peter Andersson*

+++++

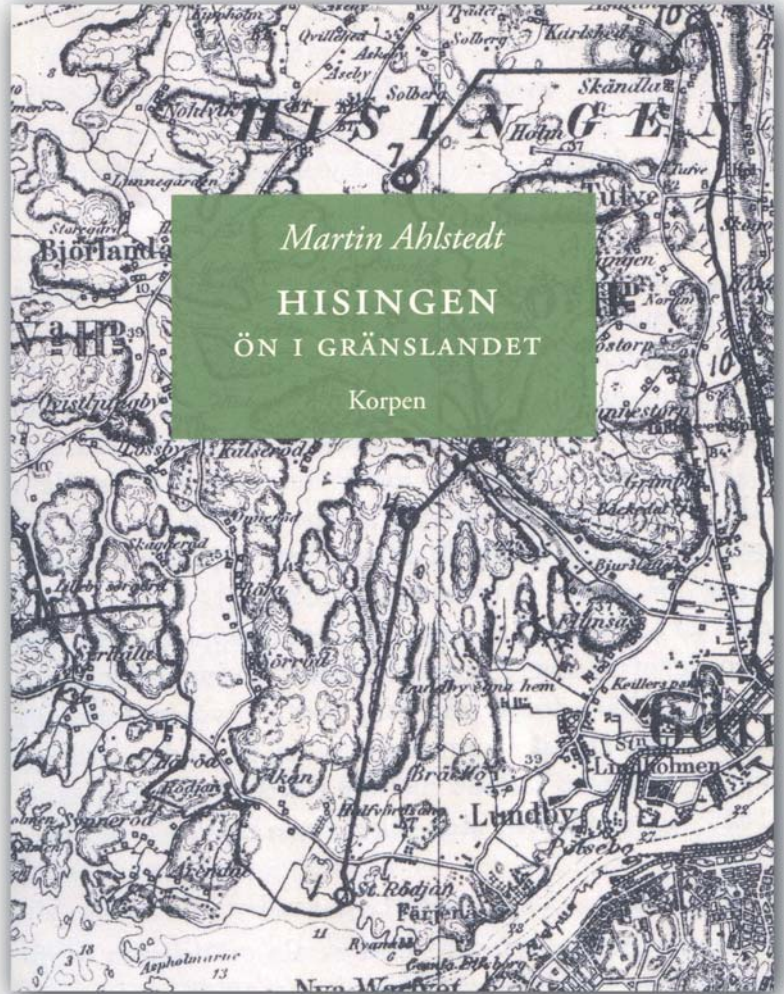

Utställt på Öbergiska i maj 2025

Läs detta först!

Jag fick erbjudande att som en utställning här komplettera Martin Ahlstedts bok om Hisingen med förhållandena i vår gamla socken. Martin skall hålla föredrag på vårt årsmöte den 26 april.

Det visade sig svårt, eftersom Martin väldigt noggrant studerat gamla dokument från Hisingen. Sådana dokument saknas från Södra skärgården före 1500-talet, eftersom här inte fanns några kyrkor eller andra myndigheter – kanske inte ens några bofasta. Från 1500-talet finns sparsamt med bevarade dokument, men så sent som 1680 var invånarantalet så litet som 70 personer i hela Södra skärgården. Folke Danbratt har fångat det mesta i sitt stora verk: "Styrsö socken" som kan läsas på Hembygdsföreningens hemsida.

Martins bok - 360 sidor

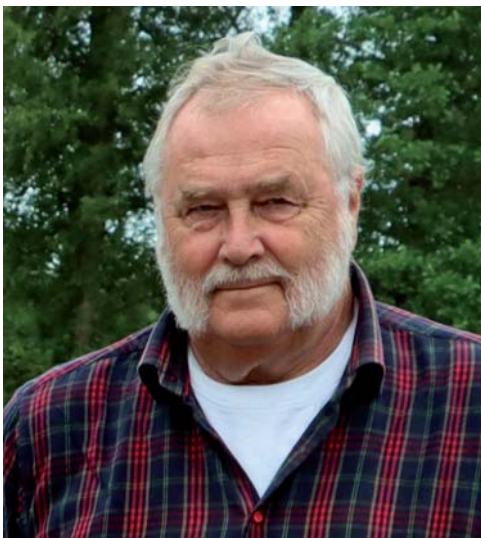
Därför har jag inriktat mig på att betrakta begreppet "gräns" och formulera några personliga reflexioner som nu sitter på planscherna här. Samtidigt visar vi på andra sidan våra gamla kartor med lokala namn. Förklarande förteckning finns också.

Mycket nöje!

Peter Andersson

skargardskultur@gmail.com

www.hembygd.se/styrso

Peter A

Varför behöver vi gränser?

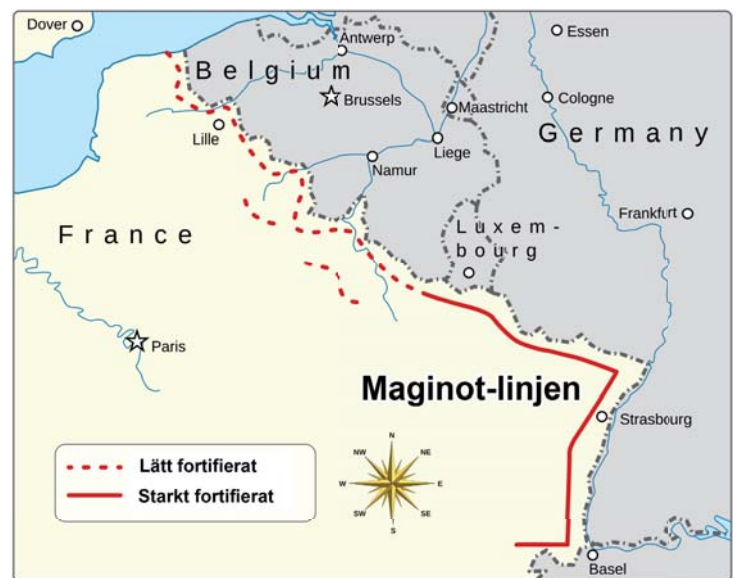
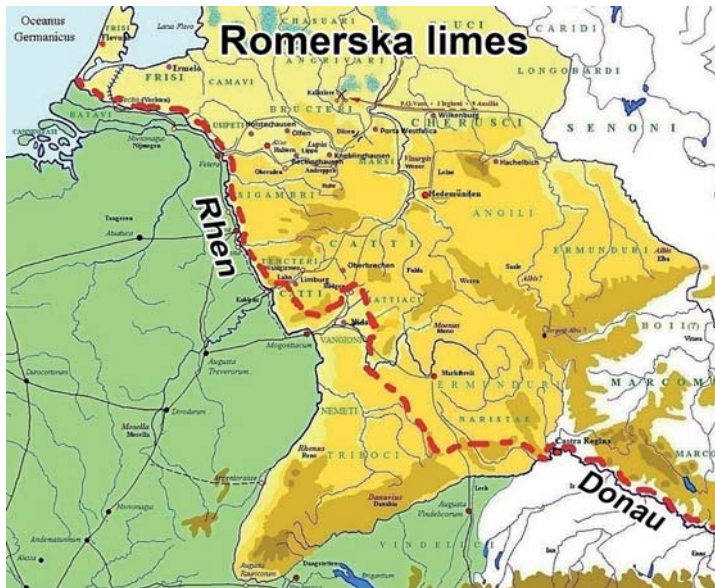

De första människorna var jägare. De levde tillsammans och delade det som fångades.

För 6.000 år sedan kom odlingstekniken till oss. Vi blev bofasta och måste värna åkrarna: "Den som sår, den skall ock skörda." Gränser och staket blev följden.

Murar till skydd

För att skydda sitt område byggde furstarna murar och hinder. Ju rikare och mäktigare desto pampigare.

Romarna tröttnade på germanerna som inte ville bli romare och uppförde sin långa *Limes*.

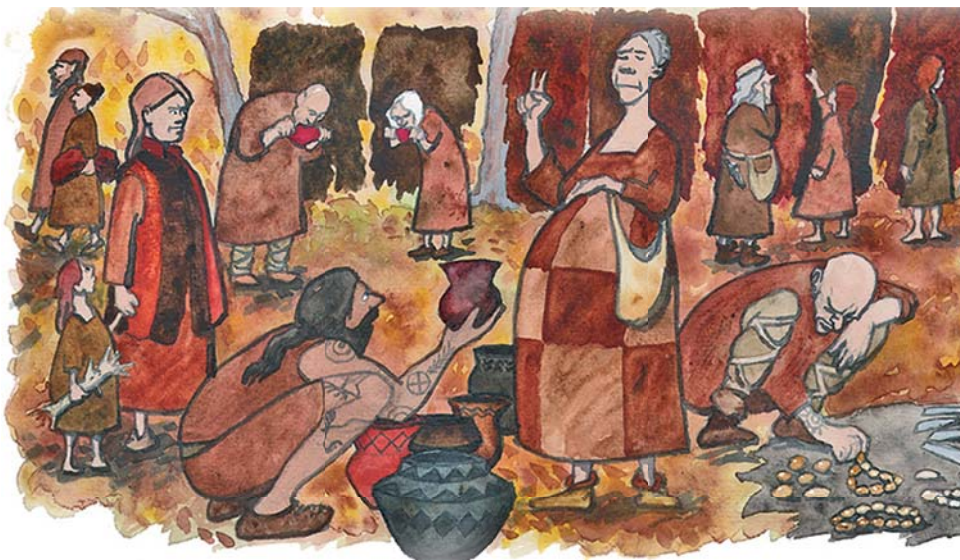
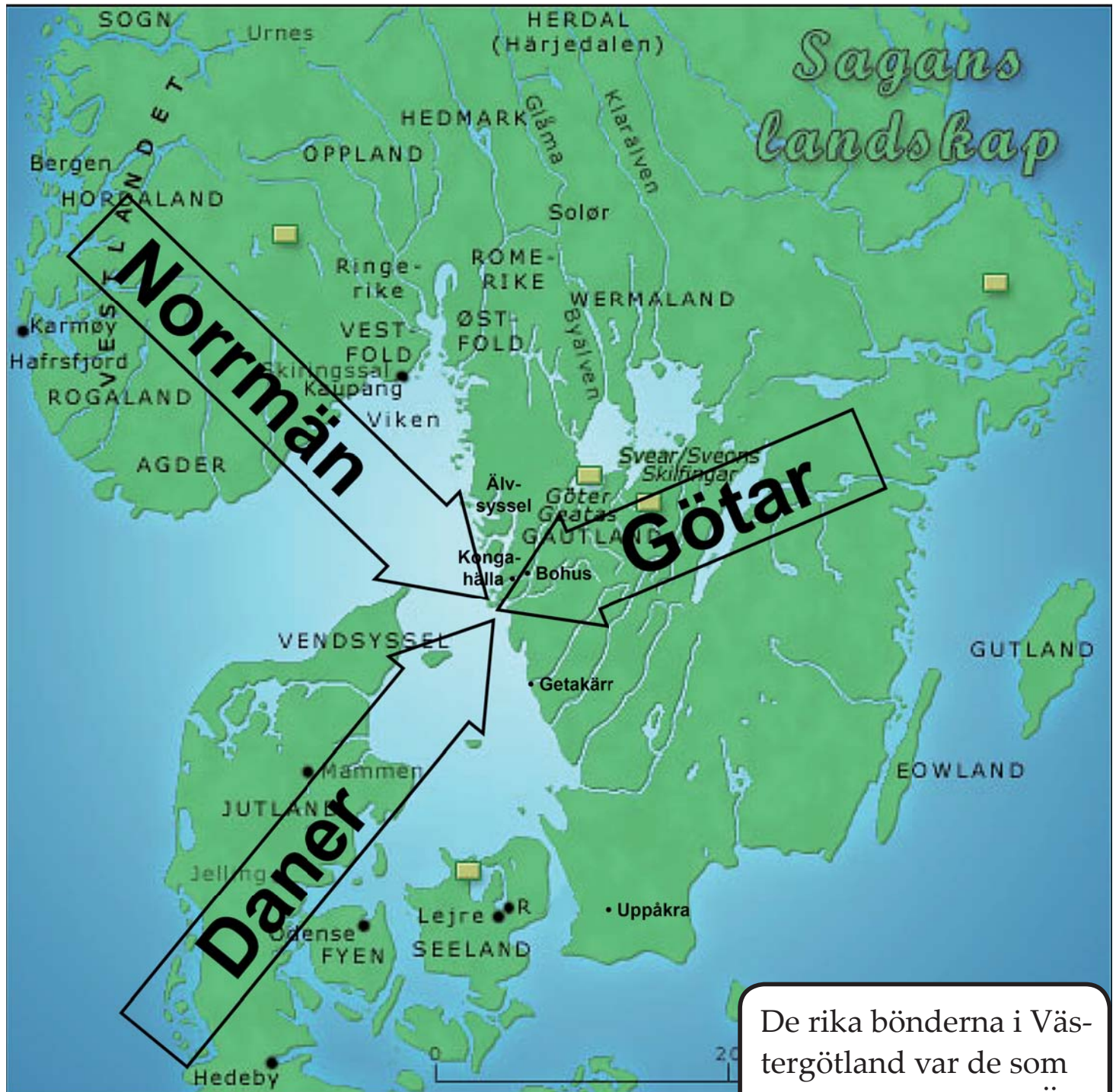
Kejsarna i Kina kände av de hotfulla stammarna i norr. Den förste var Chi-Huang-Ti som Evert Tabe kallar honom i visan och som lät bränna alla böcker i Kina. *Kinesiska muren* står kvar och lär vara synbar från rymden. Romarna i England hade problem

med skottarna och uppförde murar över hela England. Mest känd är *Hadrianus vall*

Danska vikingakungar hade problem med frankiska erövrare och byggde en kraftig vall – *Dannevirke* – i södra Jylland. En liknande vall finns i Östergötland – Götavirke.

Redan 10 år efter Versaillesfreden efter 1:a världskriget startade André *Maginot* bygget av sin berömda försvarslinje mot Tyskland. Fast den tjänade dåligt sitt syfte, visade det sig.

Viktig ort för makt och handel

De rika bönderna i Västergötland var de som mest använde Göta Älv. Handelsplatser fanns i Kongahälla, Skepplanda och Lödöse.

Normän och daner hade intresse av Älvmynningen som gräns mellan deras kungars anspråk. Ibland kallades till trekungamöten.

Handel – utveckling

***"Handel uppkommer när någon har mer än vad som är tillräckligt för sitt behov."
Aristoteles, 348 f.Kr.***

Man kan inte nog understryka handel som något av det mest betydelsefulla i människans utveckling.

Det är en veritabel kraftkälla för strävanden efter ett bättre liv. På handelsplatserna byttes inte bara varor utan det spreds även idéer och nya tillvägagångssätt.

Melkorka – Gustav Vasa

Melkorka levde på 900-talet

På 1200-talet nedtecknades Laxdalingarnas saga på Island. Denna släktröniker berättar i en passage om Melkorka. Det hände sig på Brännömarknaden där vikingarna träffades och gjorde handel och där den isländske hövdingen Höskuld Dala-Kollsson köpte en vacker kvinna av slavhandlaren Gille den gårdske (Gårdarrike = Ryssland). Hon uppfattades som stum, men med tiden uppdagades att hon var dotter till en irländsk kung, Mýrkjartan.

Den intresserade kan läsa vår artikel som beskriver den märkvärdiga sagan. Hämta den gärna till mobilen med QR-koden nedan.

Älvsborgs slott 1563

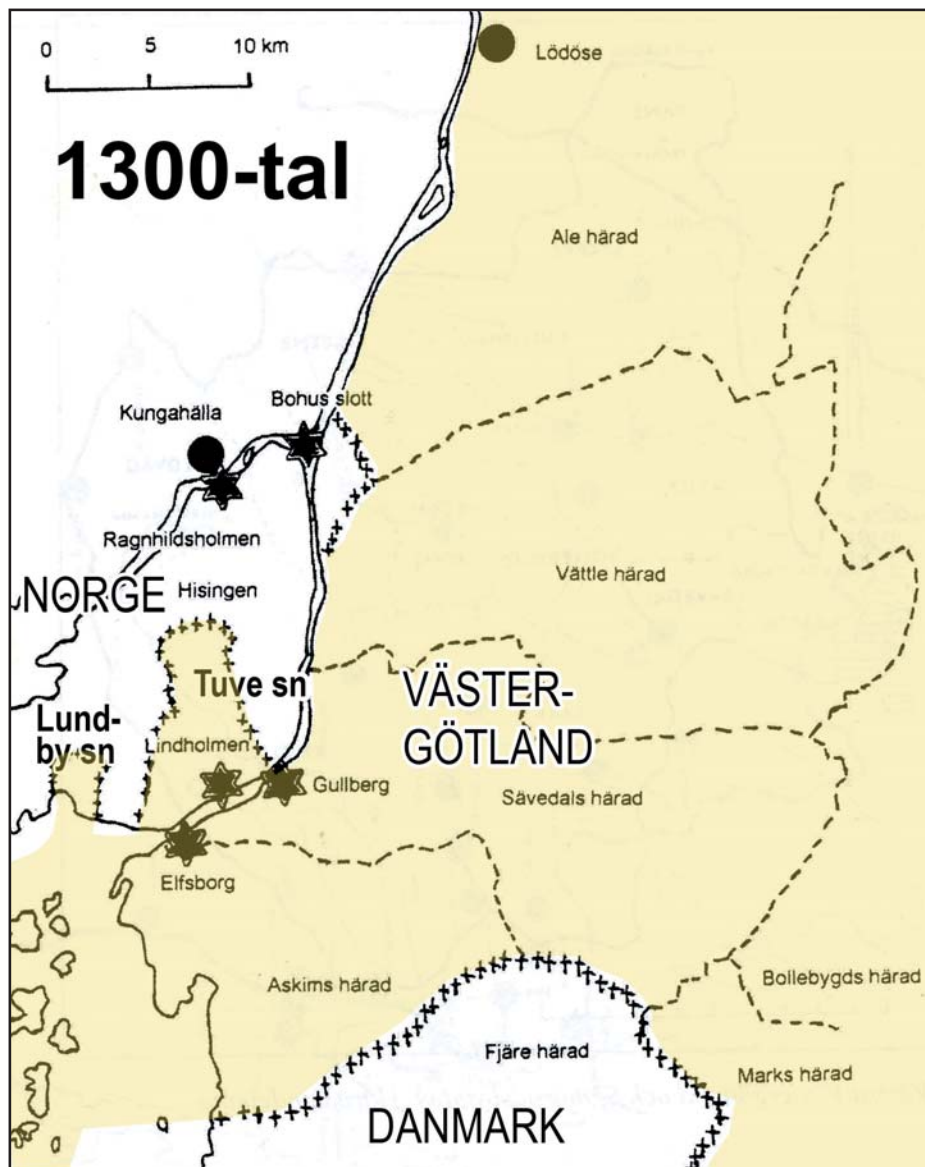
Gustav Vasa levde på 1500-talet

Om Melkorka kanhända var en sagofigur, så var i sanning Gustav Vasa en verklig person. Att han får ta plats i denna lilla krönika är för att han bevisligen satte Södra skärgården på kartan och införde civilisation, med skattefogdar och kyrklighet.

1547 anlade Gustav stadsbebyggelse vid Klippan som dessvärre brändes av danskarna redan 1563. Det kostade oss 150.000 riksdaler silvermynt att få tillbaka Älvsborg, men nu kunde ett ordnat svenskt samhälle byggas ut med kyrkböcker och allt.

Landkorridoren

När Birger Jarl på 1250-talet hade etablerat skydd för handeln vid Stockholm, fortsatte han planerna att bygga ut Sverige. Västgöternas viktigaste handelsled måste säkras.

Under ett antal möten vid bl a Gullberg, där Sävån och Mölndalsån rinner ut i Göta Älv lyckades Birger med hjälp av 5.000 soldater övertyga norske och danske kungen om fritt tillträde till Västerhavet.

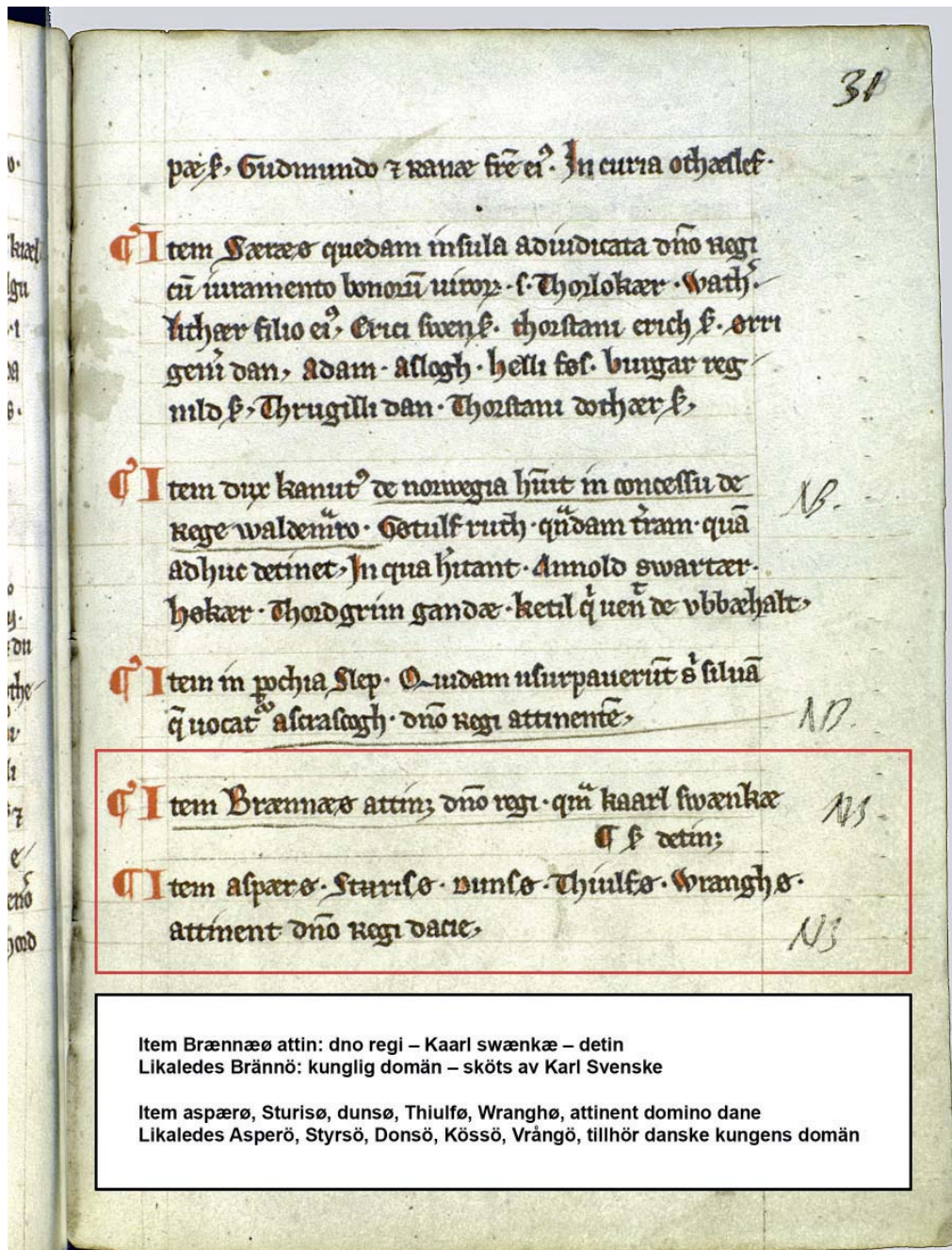
Askims härad, Lundby och Tuve socknar blev svenska och befästa stödjepunkter byggdes.

Det nya området markerat med gult

Bohuslän och Halland tillföll Sverige 1658

Kong Valdemars Jordebok

Den danske 1200-talskungen Valdemar Sejr var framgångsrik och utvidgade sitt rike. Han är känd för att ha mottagit "Dannebrogen" som föll från himlen vid ett anfall på Estland. Den anses som världens äldsta flagga.

Valdemar lät upprätta en jordebok över sina domäner och eftersom Danmark på hans tid sträckte sig ända upp till Göta Älv, så finns våra öars namn med i förteckningen. Bilden ovan är från en avskrift på kortfattat latin som upprättades år 1300 där vi har fällt in en översättning. Fast Birger Jarl hade 1253 ju annekterat vårt område år så denna förteckning är ju lite "fejk".

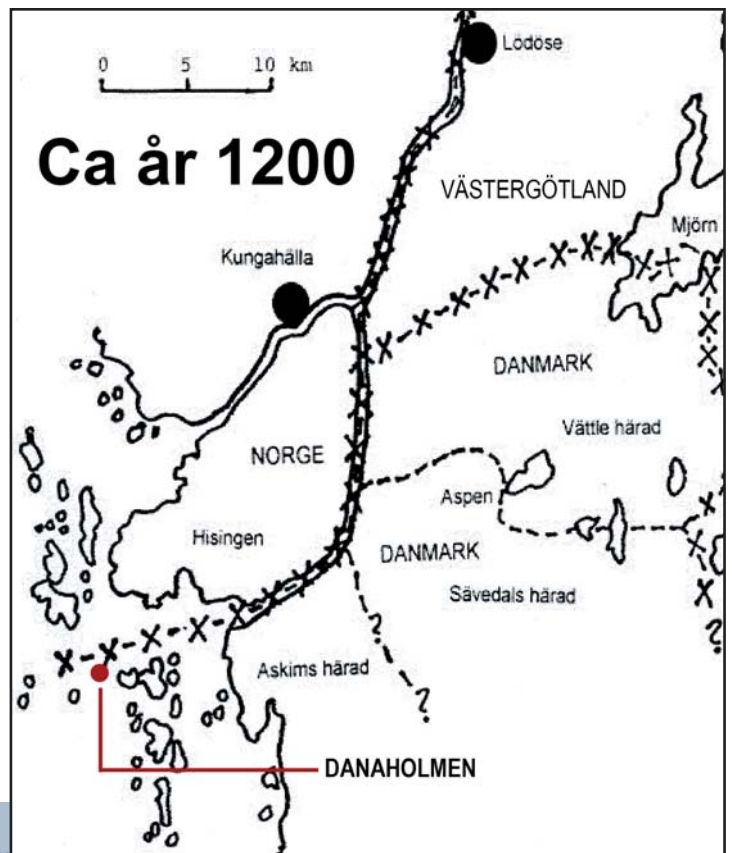

Danaholmen – sagans plats

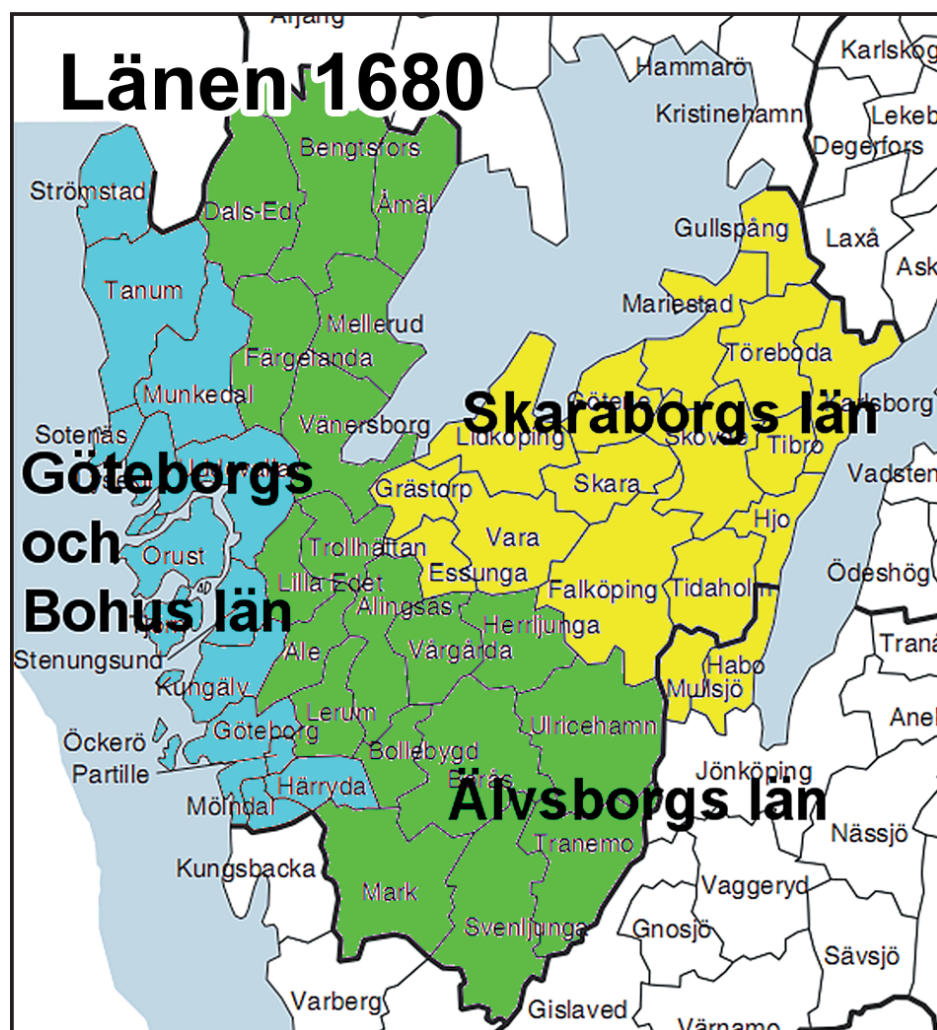

Utanför Galterö ligger en låg gräsbevuxen holme som för tusen år sedan knappt stack upp ur havet – **Danaholmen eller Danmarks Lilja**. Den har fått rykte om sig att vara en plats för trekungamöten och en skärningspunkt mellan Norge, Danmark och Sverige. Vi tror att allt detta är sagor.

Visst var det Danmarks nordvästligaste punkt, men det förefaller orimligt att kungarna med följn skulle samlas på denna kobbe. Troligare platser är Kongahälla eller Gullbergs hus i nuvarande Stampen.

Län – kungligt förvaltningsområde

"När väl en organisation började fungera, kom bud om omorganisation för att skapa en illusion av framsteg..."
Charlton Ogburn

Älvsborg på klippan ovanför Carnegie etablerades på 1300-talet och en slottslän avdelades för att försörja borgen. Borgen med sina potentiella skatteintäkter bytte ägare många gånger fram till 1680 då Älvsborgs län bildades enligt kartan. Göteborg blev residensstad för Göteborgs och Bohuslän.

Våra herrar har i alla tider organiserat sina besittningar med olika typer av indelningar. Utöver indelning i län eller "bo" finns olika stift, härader, domsagor/domkretsar, försvarsdistrikt/områden, regioner, socknar, kommuner, distrikt och kanske tomter och kvarter. Som tänkaren Ogburn ovan påpekar skapar man hela tiden nya organisationer, vare sig det behövs eller inte.

1254	Vårt område inlemmas i Sveriges riksbildning
1500-talet	Kolonisation från Älvsborgs slott
1550	14 hemman finns i Södra skärgården, egen länsman håller uppsikt
16-1700 tal	Krig och återkommande ockupationer av Danmark
1603	Egen församling avskild från Västra Frölunda
1700-talet	Jordskiftesreformer
1862	Landskommun bildas, skiljs från församlingen
1900-talet	Municipalsamhällen
1974	Inlemmas i Göteborgs kommun som eget stadsdelsnämndsområde
2010	Ombildas till stadsdelsnämndsområde Västra Göteborg
2016	Styrsö distrikt etableras
2021	Stadsdelsområde Sydväst med primärområde Södra skärgården bildas

Tull – inkomst vid gränsen

Öresundstullen

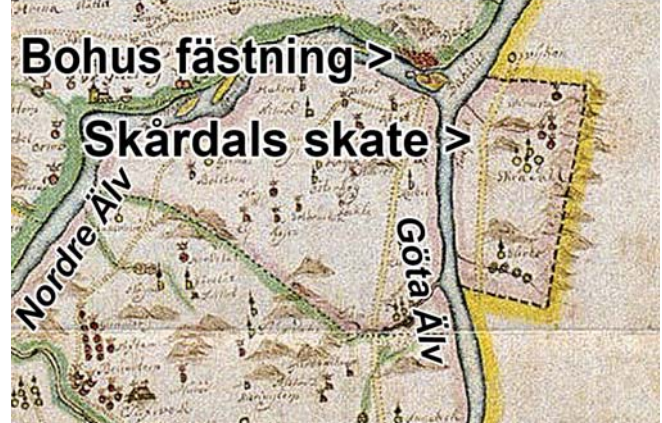

Bohus tullen

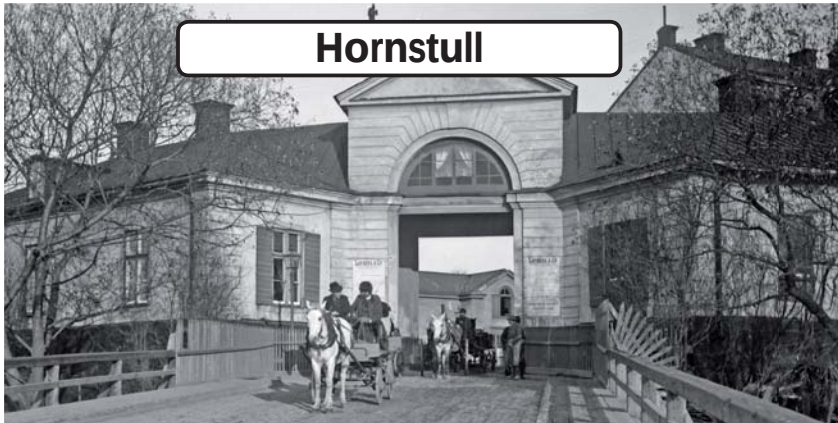

Bohus fästning >

Skårdals skate >

Hornstull

Den furste som behärskade ett område vid en viktig färdväg kunde beskatta handeln. **Öresundstullen** gjorde danske kungen rik och vid **Bohus fästning** hade man lagt beslag på Älvens motsatta strand (Skårdals skate) och kunde tvinga av köpmännen på väg till och från Lödöse avgifter.

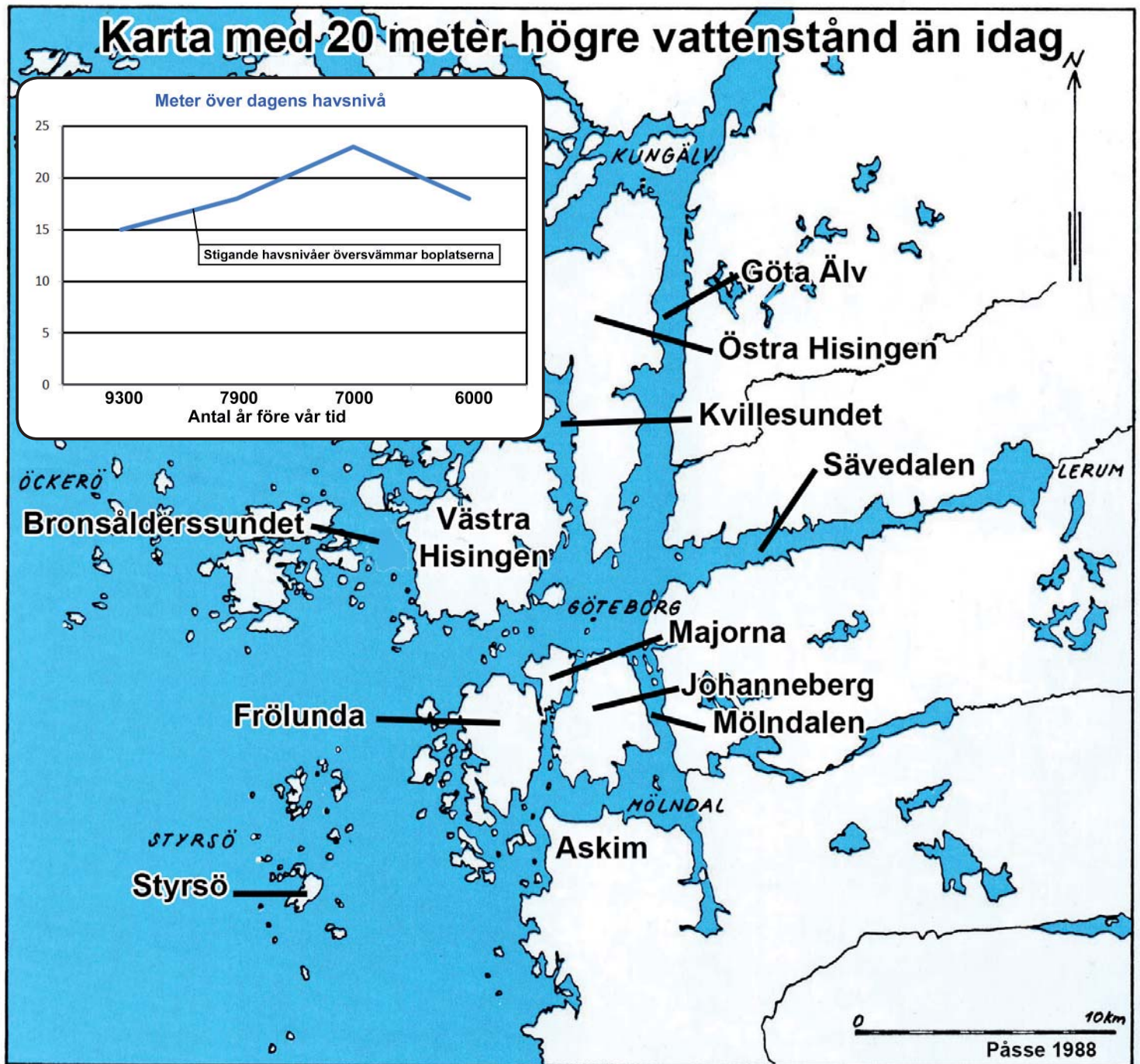
Vissa städer kunde få privilegier från kungen som stapelplats med monopol på att ta ut stadstullar. Inkomsterna skulle finansiera krig och påhittigheten var stor när det gällde att hitta på namn: Sjötullen, Lilla tullen, accis, trängselskatt (!) eller oktroj. En vanlig tullavgift var 1/32-del av varans värde. Stockholm ståtade med inte mindre än 20 platser med bommar där tullen togs

upp, men vi hade ett antal i Göteborg också.

Här i Skärgården fanns möjlighet att smita från tulltjänstemännen genom smuggling och familjen Öberg som bebodde detta hus under det vilda 1800-talet hade detta som lönsam bisyssla.

Havets nyckfulla gräns

Att landhöjning pågår här vet de flesta. På 100 år stiger landet 3 centimeter p g a att inlandsisens tryck försvann med början för ca 12.000 år sedan. För 9.000 år sedan inleddes en värmeperiod som medförde att isen vid polerna började smälta. Det ledde till att strandlinjen i Göteborgstrakten började förskjutas uppåt under 3.000 år innan landhöjningen åter tog överhanden.

Öster om Styrskolan finns en stenåldersboplats som blivit *överlagrad* med flera meters sediment. Det här är unikt för vårt område och i t ex Sandarna har arkeologerna funnit rikliga bevis för dessa begravda bosättningar.

För 8.000 år sedan var det 2-3 grader varmare än idag. Markerna och havet vimlade av rikt djurliv till nytta för stenåldersfolket.

Skifte = markbyte

Storskifte på Asperö 1788

- Tegskifte före 1749
- Storskifte 1749
- Enskifte (Skåne)
- Laga skifte 1827

Under generationernas gång blev den brukbara marken uppdelad i allt mindre delar. För att effektivisera jordbruket med tegskifte infördes skiftesreformer i olika omgångar. Det var storskifte, enskifte och laga skifte. Det tog sin början på 1700-talet och laga skifte på Asperö avslutades inte förrän 1959. De statliga myndighetspersonerna hade en grannliga uppgift att notera böndernas åsikter, avgöra markens värde och slutligen besluta ägofördelningen.

På Asperö har man genomfört mödosam forskning som lett till en bok på 550 sidor och en omfattande redovisning av laga skiftet som kan hämtas via QR-koden.

Lantmätarens teodolit på 1700-talet

Våra hemman

Styrso har tre mantal (huvudgårdar)

Från 1545 finns noteringar om "matlag" på våra öar. Det var hushåll – ett för varje hemman – eller mantal, som angav hur mycket skatt kungen kunde tillgodoräkna sig. Brännö med sitt stora gårde hade fem hemman:

- Bergegården
- Faggegården
- Klavesgården
- Nordgården
- Sörgården

Asperö och Kössö hade varsitt hemman medan Styrso hade tre:

- Tängen
- Sörgården
- Norgården

Donsö hade två hemman:

- Faggegården

- Nedergården

Vrångö hade också två hemman:

- Östergården
- Västergården

De obebodda öarna blev skiftade till huvudöarna, t ex innehade Brännö Källöarna och Käsö, medan Styrso hade Vargö och en del av Stora Rävholmen. Donsö hade Förö och en bit av Rävholmen, Vrångö hade Kungsö och Valö.